

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Smaszcz  
**pt. „Refleksyjność kobiet w połowie biegu życia.  
Portrety socjologiczne Polek na przykładzie kobiet z Radomia”**

Rozprawa przedstawiona przez mgr Paulinę Smaszcz jest kompleksowym, spójnym i przygotowanym z widoczną pasją i zaangażowaniem opracowaniem, w którym, zgodnie z tytułem, Autorka przedstawia socjologiczny portret mieszkanek Radomia. Portret ten stworzyła w oparciu o pogłębione badania jakościowe, w których wykorzystała technikę wywiadu indywidualnego. Portret został osadzony w odpowiednim tle, które tworzy systematycznie przeprowadzona analiza danych zastanych, pozwalająca czytelnikowi lepiej ocenić czynniki wpływające na sytuację kobiet na rynku pracy oraz specyfikę Radomia, w którym żyją, mieszkają i pracują respondentki, z którymi Doktorantka prowadziła rozmowy. Chcę też już na wstępie podkreślić, że pasja i zaangażowanie to nie jedyne pozytywne cechy wyróżniające tę pracę. Wśród innych należy wymienić wysoki poziom merytoryczny i metodologiczny, znakomite powiązanie teorii z empirią, wnikliwą interpretację danych.

Autorka opracowania postawiła ciekawy i ważny problem socjologiczny, umiejętnie go skonceptualizowała, dobrała odpowiednie metody do jego zbadania, przeprowadziła analizę danych zastanych i badania terenowe, właściwie zanalizowała dane oraz sformułowała trafne wnioski. W moim przekonaniu zastosowane przez Paulinę Smaszcz podejście badawcze i jakość tego podejścia mogą być uznane za wzorcowe pod względem zachowania standardów metodologicznych, umiejętności łączenia różnych typów danych (jakościowe, ilościowe, pierwotne, zastane), konsekwentnego zastosowania przyjętej teorii na etapie projektowania badań i interpretacji ich wyników.

Przedstawione opracowanie składa się z pięciu rozdziałów, uzupełnionych wprowadzeniem, podsumowaniem, streszczeniem, bibliografią, odpowiednimi spisami i załącznikami. Całość pracy liczy 224 strony, nie uwzględniając załączników. Struktura pracy jest logiczna, zawartość rozdziałów przemyślana i dostosowana do ich charakteru.

W pierwszym rozdziale Autorka przedstawia założenia teoretyczne swoich badań, dokonując najpierw przeglądu socjologicznych podejść do refleksyjności, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji Margaret Archer i opracowanych przez nią typów refleksyjności (str. 28-33 rozprawy). Rozdział podsumowuje wypracowany przez Paulinę Smaszcz własny model koncepcyjny, oparty na podejściu Margaret Archer. Czytając treść rozdziału i jego podsumowanie zgadzam się z Autorką, że „wybrana do tej rozprawy ontologia Margaret S. Archer jest przemyślana, a jej wybór nie jest przypadkowy”. Dodam, że w rozdziale prezentującym założenia teoretyczne rozprawy widoczna jest zdolność Autorki do krytycznej oceny teorii oraz wyboru takiego modelu, który jest zgodny z charakterem prowadzonych badań i – co też zwróciło moją uwagę – z przyjmowanymi przez Nią samymi założeniami ontologicznymi, dla których refleksyjność i podmiotowe sprawstwo odgrywają kluczową rolę. Podkreślam to, gdyż jest to istotne z perspektywy konstrukcji przeprowadzonych przez Panią Paulinę Smaszcz badań. Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi przeprowadziła ona bowiem badania w taki sposób, by pokazać oddziaływania strukturalne (analiza danych zastanych dotyczących sytuacji kobiet na rynku pracy i opis specyfiki Radomia jako miasta postwojewódzkiego) oraz podmiotowość kobiet (wyniki własnych badań jakościowych).

W rozdziale drugim opisano metodologię badań wykonanych na potrzeby rozprawy. Jak już pisałam, zarówno wybór metod badań, jak i ich zastosowanie i opisanie oceniam pozytywnie. W sposób szczególny chcę podkreślić dwie kwestie. Pierwsza to duża liczba zrealizowanych przez Autorkę wywiadów: samodzielne przeprowadzenie czterdziestu dwóch wywiadów jest samo w sobie ogromnym i czasochłonnym przedsięwzięciem. Druga to staranność i systematyczność analizy zarówno danych zastanych (ilościowych), jak i pierwotnych (jakościowych), do czego jeszcze wrócę w dalszej części recenzji. Pomimo starannego opisu metodologii, w rozdziale zabrakło mi schematu, pokazującego w sposób graficzny kolejność etapów badawczych, zastosowanych w nich technik oraz ich powiązania z pytaniami badawczymi. Ułatwiłoby to czytelnikowi orientację w zastosowanym podejściu, pozwoliłoby je też lepiej zrozumieć i ocenić.

Rozdział trzeci zawiera analizę danych zastanych obrazujących różne aspekty sytuacji kobiet w wieku 40-49 lat. Jako główne źródło danych zostało wybrane badanie Bilans Kapitału Ludzkiego 2010-2014, wykorzystano jednak także inne źródła danych, np. raport „Praca i przedsiębiorczość kobiet – potencjał do wykorzystania w Polsce”. W rozdziale zwraca uwagę przede wszystkim staranność i trafność doboru prezentowanych informacji oraz dążenie do powiązania ich z interesującym Autorkę problemem. Autorka nie przedstawia sytuacji kobiet w wieku 40-49 lat w ogóle, ale w taki sposób dobiera dane i je interpretuje,

aby wydobyć te czynniki, które będą kluczowe z punktu widzenia wpływu na strategię działań analizowanych przez nią w badaniach jakościowych radomianek. Dodatkowo przegląd danych zastanych dostarczył też argumentów uzasadniających wybór Radomia jako miasta, w którym przeprowadzono dalsze, pogłębione badania jakościowe. Po raz kolejny widoczna jest więc spójność różnych elementów pracy, zastosowanych technik, dobranych danych.

Rozdział czwarty jest pod względem funkcji pełnionej w pracy bardzo podobny do rozdziału trzeciego: również buduje niezbędne ramy dla interpretacji wyników badań przedstawionych w rozdziale piątym. Bez starannie zarysowanej charakterystyki Radomia, opisu przemian, jakie przechodził w okresie powojennym i w czasie transformacji systemowej, zrozumienie wyników badań własnych Autorki byłoby trudniejsze, zwłaszcza dla tych czytelników, którzy nie znają historii tego miasta i jego obecnej sytuacji.

Rozdział piąty, w którym zaprezentowano wyniki własnych, jakościowych badań Autorki jest najobszerniejszą częścią pracy. Na ponad 60 stronach Paulina Smaszcz przedstawiła wieloaspektowy, pogłębiony portret radomianek, ukazując je jako aktywnie i refleksyjnie działające podmioty, kształtujące swoje strategie życiowe w ramach uwarunkowań strukturalnych, wyznaczonych przez czynniki ekonomiczne, społeczne, kulturowe. Dla stworzenia tego portretu Autorka użyła wielu technik badawczych i analitycznych: przeprowadziła analizę pola semantycznego, posługiwała się kodowaniem, analizą matrycową, wykorzystywała techniki wspomagające (technika rysunków i map, testy przymiotników, mapa linii życia). Proces analizy danych jakościowych był wspomagany oprogramowaniem QDAMINER, co wpłynęło na jego systematyczność, którą dobrze obrazuje choćby opracowany klucz kodowy (zamieszczony w załączniku). Warto zwrócić uwagę, że przygotowując ten klucz Autorka wyszła nawet poza wymogi związane z jego opracowaniem. W wytycznych dotyczących opracowania takiego klucza (por. np. „The Coding Manual for Qualitative Researchers”, J. Saldana 2013) wskazuje się konieczność uwzględnienia nazwy kodu, definicji kodu, reguł kodowania i przykładów kodowania. Autorka natomiast w swoim kluczu zawarła także element, który można nazwać podsumowaniem zawartości kodu, wykraczając tym samym poza samą narzędziową jego funkcję i zmierzając w kierunku analizy danych.

Zastosowanie procesu kodowania danych nie było w procesie badawczym Pauliny Smaszcz jedynie technicznym zabiegiem, którego rezultaty nie zostałyby należycie wykorzystane. Na wielu stronach rozdziału piątego Autorka szczegółowo omawia wyniki tego kodowania, prezentując zarówno rozkłady częstości występowania poszczególnych

kategorii i podkategorii, jak i dokonując ich interpretacji. Mając na względzie rolę kodowania i sposób prezentacji jego wyników (wykresy z rozkładami częstości występowania podkategorii), zabrakło mi jednak odniesienia do rzetelności kodowania. Oczywiście, tę rzetelność sprawdza się najczęściej, gdy mamy do czynienia z wieloma koderami, jednak jeśli w analizie wyników częstości występowania kodów pełnią ważną rolę, rzetelność warto sprawdzić także w przypadku jednego koder (mówi się w takim przypadku o tzw. stabilności kodowania (por. „Content Analysis. An Introduction to Its Methodology” K. Krippendorff, 2009). Nie czynię Autorce z braku tego elementu zarzutu, gdyż nie jest to standardowym wymogiem zwłaszcza przy jakościowej analizie treści, warto jednak mieć to na względzie w przyszłości, gdyż zwiększa wiarygodność prezentowanych wyników.

Merytoryczną wartość tego rozdziału, podobnie jak i całej pracy, oceniam bardzo wysoko. Wyniki, jakie uzyskała Autorka są cennym wkładem w lepsze zrozumienie sytuacji kobiet na rynku pracy, uwzględniającym nie tylko jej strukturalne cechy i determinanty, ale także indywidualne strategie, perspektywy, podmiotowość, refleksyjność. Wyniki te pozwalają więc głębiej wnikać w subiektywne przeżycia i doświadczenia kobiet, zrekonstruować zróżnicowanie blokad i ograniczeń działań kobiet i potencjalnych czynników mogących te ograniczenia osłabiać. Naturalną konsekwencją takiego rozpoznania jest zaproponowana przez Autorkę propozycja szkolenia wdrożeniowego, które jej zdaniem może wzmocnić potencjał kobiet, obudzić ukryte możliwości. Choć Autorka tego w swojej pracy nie deklaruje, widzę w jej badaniach i zastosowanym podejściu elementy badań zaangażowanych, które przy zachowaniu wysokich standardów metodologicznych stawiają sobie za cel zmianę jakiejś trudnej sytuacji czy poprawę położenia jakiejś grupy społecznej. W prezentowanych wynikach znalazłam też wiele ciekawych wątków, do których z pewnością warto wracać, także w celu ich pogłębienia.

Pod względem redakcyjnym praca jest przygotowana poprawnie, choć zwracają uwagę zbędne powtórzenia (np. dotyczące konsultacji i akceptacji kwestionariusza ICONI przez M. S. Archer). Bardzo przydatne są zamieszczone w rozdziałach wprowadzenia i podsumowania. Praca napisana jest poprawnym językiem, a liczne schematy i ilustracje wzmacniają i uatrakcyjnają przekaz.

## **Konkluzja**

Pani mgr Paulina Smaszcz przedstawiła wieloaspektową, pogłębioną socjologiczną analizę sytuacji kobiet będących w połowie biegu życia. Wykazała się znajomością literatury przedmiotu i umiejętnością jej zastosowania. Bardzo trafnie dobrała dane zastane

i przeprowadziła ich rzetelną analizę. Przede wszystkim jednak zebrała i zanalizowała bardzo obszerny i ciekawy materiał empiryczny pozwalający wniknąć w trudno dostępną indywidualną percepcję kobiet w połowie biegu życia, poznać ich subiektywne definicje sytuacji i lepiej zrozumieć przyjmowane strategie działania. W całości procesu badawczego wykazała się rzadko spotykaną wysoką umiejętnością powiązania teorii z badaniami empirycznymi. Zakres przeprowadzonych badań, doskonały warsztat badawczy Autorki oraz jej wnikliwość i wyobraźnia socjologiczna zdecydowanie zasługują na uznanie.

**Przedstawioną rozprawę oceniam pozytywnie. Uważam, że spełnia ona warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych, dlatego wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.**

